

VU Research Portal

Subjectivity in news discourse

Vis, K.

2011

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Vis, K. (2011). *Subjectivity in news discourse: A corpus linguistic analysis of informalization*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting

In de loop van de vorige eeuw heeft de Nederlandse samenleving grote maatschappelijke veranderingen ondergaan. Het Sociaal Cultureel Planbureau karakteriseert deze veranderingen als ‘de vijf i’s’: individualisering, informalisering, informatisering, internationalisering en intensivering. Deze maatschappelijke processen hebben ook hun weerslag op de journalistiek. Dit proefschrift richt zich op één van deze processen, namelijk informalisering, en op de vraag of het vermeende effect van informalisering aangetroffen kan worden in journalistieke teksten. Om deze vraag te beantwoorden presenteert dit proefschrift een serie van analyses van informalisering op verschillende niveaus van taal en tekst: informalisering in de proportie van letterlijk geciteerde taal, informalisering op lexicogrammaticaal niveau en informalisering op tekstueel niveau.

In verschillende wetenschappelijke disciplines is gesuggereerd dat een proces als informalisering in het publieke taalgebruik heeft plaatsgevonden. Fairclough en Wodak (1997: 265) stellen dat “a major change in discursive practices affecting many public institutions in contemporary society is the ‘conversationalization’ of public discourse [...]”. Deze verandering houdt in “the modelling of public discourse upon the discursive practices of ordinary life, ‘conversational’ practices in a broad sense” (Fairclough, 1994: 253). Het gaat daarbij om een verandering in stijl en register in verschillende publieke genres, waaronder journalistieke teksten, sinds de Tweede Wereldoorlog.

Dit proefschrift is het resultaat van een studie die deel uitmaakt van een groter onderzoeksproject (VU-Ster-project *Conversationalisatie in publiek taalgebruik*, cf. hoofdstuk 1), dat tot doel had vast te stellen of informalisering gevonden kan worden in linguïstische realiseringen in Nederlandse journalistieke teksten. Binnen

dit onderzoeksproject richtte één studie zich op metaforiek (Pasma, in preparation). De studie die wordt beschreven in deze dissertatie richtte zich op uitdrukkingen van subjectiviteit.

Hoofdstuk 1 van dit proefschrift introduceert het begrip informalisering als een maatschappelijke verandering die zich onder andere manifesteert in haar effecten op de journalistiek. Onder invloed van veranderingen in de maatschappij veranderde de rol van de geschreven pers van dé autoriteit op het gebied van wat tot nieuws gerekend kan worden, tot slechts een van de vele beschikbare nieuwsmedia, waarin steeds verschillende bronnen gepresenteerd worden die ieder vragen om aandacht van de nieuwsconsument. De veranderde rol van het dagblad bracht ook een nieuwe rol met zich mee voor de journalist: in toenemende mate brengen journalisten niet enkel de nieuwsfeiten, maar voorzien ze deze ook van een interpretatie. Deze ontwikkeling is zichtbaar in een toename van interactie tussen het dagblad en het publiek, een toename in het uitdrukken van meningen, en een toegenomen aandacht voor interpretatie door de journalist (RMO, 2003).

Vanuit een taalkundig perspectief gezien hebben deze effecten gemeen dat de aandacht verschoven lijkt te zijn van het object, namelijk het nieuws, naar het subject, namelijk de journalist en zijn/haar bronnen. Met andere woorden, volgens de informaliseringshypothese zijn de journalist en de nieuwsbronnen meer centraal komen te staan als sprekers. Deze centrale rol van sprekers wordt in taal gereflecteerd in de taalkundige expressie van het zelf en het perspectief van de spreker (of schrijver). Dit zijn aspecten van wat in taalkundige theorieën bekend is geworden als 'subjectiviteit' (Lyons, 1982; Langacker, 1990; Traugott, 1989). Daarom wordt in deze dissertatie informalisering opgevat als een toename van subjectiviteit in twee dimensies, namelijk journalistsubjectiviteit en bronsubjectiviteit: de subjectiviteit die wordt uitgedrukt door de journalist als spreker en de subjectiviteit die wordt uitgedrukt door nieuwsbronnen in tekstfragmenten waar zij letterlijk worden geciteerd.

Deze beide dimensies representeren de twee stemmen die "spreken" in journalistieke teksten: de stem van de journalist en de stem van zijn/haar nieuwsbronnen. Aangezien informalisering impliceert dat er in de tweede helft van de twintigste eeuw in toenemende mate een gesprek wordt gevoerd tussen deze twee stemmen, is de vraag nu of de stem van nieuwsbronnen prominenter is geworden, met als mogelijk resultaat een grotere proportie van directe citaten. De eerste onderzoeksvraag die deze dissertatie tracht te beantwoorden is daarom:

RQ1: is de proportie van letterlijk geciteerde taal veranderd in de loop van de tweede helft van de twintigste eeuw?

Niet alleen wil dit proefschrift de vraag beantwoorden naar de proportie van letterlijk geciteerde taal in Nederlandse journalistieke teksten, het heeft ook tot

doel om onderzoek te doen naar informalisering als gevolg van een toename van de uitdrukking van subjectiviteit op twee talige niveaus: het lexicogrammaticale en het tekstuele niveau. Uitgaande van literatuur over subjectiviteit wordt in hoofdstuk 2 een model ontwikkeld voor de systematische analyse van subjectiviteit op deze beide niveaus. Dit model omvat onder andere een verzameling indicatoren van subjectiviteit, onderscheiden naar het type subjectiviteit dat ze reflecteren (presentatie en interpretatie; representatie van het zelf; en interactiviteit met de geadresseerde), naar de niveaus van analyse (lexicogrammaticaal en tekstueel) en naar de dimensies van subjectiviteit (journalistsubjectiviteit en bronsubjectiviteit). Met behulp van dit model wordt een antwoord gezocht op de volgende (deel)vragen:

- RQ2: treedt informalisering op op het lexicogrammaticale niveau?
 RQ2a: zijn de lexicogrammaticale indicatoren van subjectiviteit inderdaad informeel, dat wil zeggen: zijn de lexicogrammaticale kenmerken meer frequent in conversaties dan in nieuwsteksten?
 RQ2b: zijn de lexicogrammaticale indicatoren van subjectiviteit toegenomen in frequentie in de loop van de tweede helft van de twintigste eeuw?
 RQ2c: is er een verschil tussen de dimensies journalistsubjectiviteit en bronsubjectiviteit met betrekking tot de ontwikkeling van de lexicogrammaticale indicatoren?
 RQ2d: zijn er verschillen over tijd tussen verschillende dagbladen en registers binnen dagbladen?
- RQ3: treedt informalisering op op het tekstuele niveau?
 RQ3a: zijn de tekstuele indicatoren van subjectiviteit inderdaad informeel, dat wil zeggen: meer frequent in conversaties dan in nieuwsteksten?
 RQ3b: zijn de tekstuele indicatoren van subjectiviteit toegenomen in frequentie in de loop van de tweede helft van de twintigste eeuw?

In hoofdstuk 3 wordt beschreven hoe twee corpora werden samengesteld ten behoeve van de systematische analyse van subjectiviteit op de lexicogrammaticaal en tekstueel niveau. Beide corpora bestaan uit diachrone Nederlandse nieuwsteksten en hedendaagse Nederlandse spontane conversaties. De nieuwsteksten werden geselecteerd uit vijf grote, landelijke dagbladen uit 1950/1951 en uit 2002. Deze twee meetpunten in tijd omvatten de periode van verwachte grootste verandering: het eerste punt ligt direct na de Tweede Wereldoorlog en vóór de veronderstelde informalisering, terwijl het tweede ligt aan het eind van de periode waarin op basis van eerder onderzoek naar informalisering, zoals beschreven in hoofdstuk 2, de grootste verandering verwacht mag worden. Bovendien ligt het jaar 2002

tussen twee relevante ontwikkelingen binnen de journalistiek: voor 2002 was er een periode van professionalisering, terwijl na 2002 de digitalisering van de journalistiek sterk opkwam. Naast de vergelijking tussen de oude en nieuwe nieuwsteksten werden de nieuwe nieuwsteksten vergeleken met spontane conversaties uit het Corpus Gesproken Nederlands (CGN); deze conversaties vormden het derde type data in de beide corpora.

Het eerste corpus, corpus A, bestaat uit ongeveer 135.000 woorden en is gebruikt in de handmatige analyses die binnen deze studie zijn uitgevoerd. Het gaat om een analyse van letterlijk geciteerde taal (hoofdstuk 4) en een analyse van subjectiviteit op tekstueel niveau (hoofdstuk 6). Ook is corpus A toegepast in de metaforiekana-lyses in Pasma (in preparation). Voorts diende corpus A als test voor de compilatie van het grotere corpus, corpus B, dat later werd samengesteld. Corpus B bestaat uit ongeveer 3.660.000 woorden uit 7.500 nieuwsteksten en conversaties. Corpus B is gebruikt in twee semi-automatische analyses: de analyse van letterlijk geciteerde taal (hoofdstuk 4) en de analyse van subjectiviteit op lexicogrammaticaal niveau (hoofdstuk 5).

De nieuwsdata in de corpora zijn gebruikt in verschillende diachrone vergelijkingen om te toetsen of Nederlandse dagbladen, zoals voorspeld door de informaliserings-theorie, een verschuiving vertonen in stilistische voorkeuren in de richting van een informele stijl. De spontane conversaties zijn gebruikt in synchrone vergelijkingen met de nieuwsdata uit dezelfde periode om vast te stellen in hoeverre nieuwsteksten lijken op hedendaagse conversaties met betrekking tot subjectiviteit en daarmee als informeel te typeren zijn.

De hoofdstukken 4, 5 en 6 rapporteren over de analyses die zijn uitgevoerd om de bovengenoemde onderzoeksvragen te beantwoorden. De eerste analyse, beschreven in hoofdstuk 4, richt zich op de taal die journalisten letterlijk citeren van nieuwsbronnen. In overeenstemming met eerdere bevindingen in geschreven Engels laten de resultaten van de analyse zien dat de proportie van directe citaten in loop van de tijd is toegenomen. De directe citaten waren hierbij geoperationaliseerd als alle fragmenten tussen aanhalingstekens. Eerst is een kwantitatieve analyse uitgevoerd van data die handmatig zijn geannoteerd voor citaten (nieuwsteksten uit corpus A). Dit bleek een betrouwbare methode te zijn: de directe citaten maakten het overgrote deel uit van alle fragmenten die gemarkeerd waren door aanhalings-tekens. Beide datasets (corpus A en corpus B) laten een stijging zien van zowel het aantal directe citaten als het aantal woorden dat letterlijk geciteerd is. Deze bevindingen kunnen beschouwd worden als een manifestatie van informalisering. Dit betekent dat RQ₁ bevestigend kan worden beantwoord.

Hoofdstuk 5 richt zich op de analyse van indicatoren van subjectiviteit op lexicogrammaticaal niveau. Op basis van eerder onderzoek naar subjectiviteit en *stance* is een lijst van lexicogrammaticale indicatoren van subjectiviteit opgesteld (cf. hoofdstuk 2). Voorbeelden zijn linguïstische kenmerken zoals persoonlijke en

bezittelijke voornaamwoorden in de eerste en tweede persoon, modale elementen (werkwoorden, bijwoorden en partikels) en deiktische elementen. In een synchrone analyse is vastgesteld dat de lexicogrammaticale indicatoren inderdaad meer frequent zijn in spontane conversaties dan in nieuwsteksten. RQ2a kan dan ook bevestigend worden beantwoord: de lexicogrammaticale indicatoren kunnen worden beschouwd als indicatoren van informaliteit. Vervolgens is gebruik gemaakt van de annotatie van directe citaten zoals besproken in hoofdstuk 4 teneinde een onderscheid te maken tussen de gevallen waar deze lexicogrammaticale indicatoren journalistsubjectiviteit uitdrukken (binnen de woorden van de journalist) en de gevallen die bronsubjectiviteit uitdrukken (binnen de directe citaten).

De resultaten laten zien dat dit onderscheid essentieel is om correcte conclusies te trekken over het al dan niet toenemen van lexicogrammaticale indicatoren van subjectiviteit. Wanneer de nieuwsteksten in hun geheel worden vergeleken, lijkt er bewijs te zijn voor de informaliseringshypothese. Dit resultaat blijkt echter misleidend: een nauwgezetere inspectie wijst uit dat de toenames die in de teksten als geheel werden gevonden voor enkele indicatoren, in feite vooral toegeschreven moeten worden aan de toename binnen de directe citaten. Binnen de directe citaten laten bijna alle indicatoren een significante stijging in de loop van de tijd zien (met uitzondering van de uitroeptekens, en de vraagtekens en modale bijwoorden in enkele dagbladen en registers). Dit betekent dat de directe citaten in nieuwsteksten de verwachtingen bevestigen die eerdere diachrone onderzoeken hebben gewekt.

De ontwikkelingen binnen de woorden van de journalist zijn echter minder overtuigend: enkele indicatoren leveren bewijs ten gunste van de informaliseringshypothese, maar andere laten een tegengestelde ontwikkeling zien. Zo laten de vraagtekens en de voornaamwoorden tweede persoon enkelvoud een toename zien, terwijl de deiktische elementen en de voornaamwoorden eerste persoon meervoud in frequentie afnemen, en de voornaamwoorden eerste persoon enkelvoud geen significante verandering ondergaan. Dit zou kunnen betekenen dat dagbladen in de loop van de tijd weliswaar meer kenmerken van interactiviteit uit zijn gaan drukken (getuige de toename van voornaamwoorden tweede persoon enkelvoud en vraagtekens), maar tegelijkertijd terughoudender zijn geworden in het expliciet refereren aan het hier-en-nu, aan zichzelf als instituut, of aan de gemeenschap dan wel het land waarover ze schrijven (gezien de afname / het gelijkblijven van de voornaamwoorden eerste persoon en de deiktische elementen). Deze verklaring laat de afname van modale bijwoorden onverklaard.

Deze resultaten beantwoorden RQ2c bevestigend: er is inderdaad een verschil in ontwikkeling over de tijd tussen de lexicogrammaticale indicatoren die journalistsubjectiviteit uitdrukken en de indicatoren die bronsubjectiviteit uitdrukken. De directe citaten, waarin indicatoren voor bronsubjectiviteit gevonden worden, zijn duidelijk meer subjectief geworden, terwijl de indicatoren voor journalistsubjectiviteit een meer ambivalente ontwikkeling laten zien. Naast deze meer overtuigende

toename van de frequentie van subjectiviteitsindicatoren binnen de directe citaten en de toename van de proportie van directe citaten die in hoofdstuk 4 is vastgesteld, is ook de mate waarin nieuwsbronnen hun subjectiviteit uitdrukken groter dan de mate die voor de journalist is geobserveerd: voor alle indicatoren zijn alle frequenties hoger in de directe citaten dan in de woorden van de journalist, in vrijwel alle dagbladen en registers. Er kan dus worden geconcludeerd dat RQ2 deels positief kan worden beantwoord: informalisering treedt inderdaad op op lexicogrammaticaal niveau, maar binnen de citaten overtuigender en minder dubbelzinnig dan in de woorden van de journalist.

Met betrekking tot de vergelijking tussen de vijf dagbladen en tussen de drie registers die zijn opgenomen in het corpus valt op dat de dagbladen en registers vaak overeenstemmen wat betreft de richting van de verandering. In de meeste gevallen laten de dagbladen en registers echter significante verschillen zien, hetgeen inhoudt dat ofwel een of enkele van de dagbladen of registers een tegengestelde ontwikkeling laat zien aan de overige dagbladen dan wel registers, ofwel dat de mate van ontwikkeling significant verschilt. Het antwoord op RQ2d luidt dan ook dat er inderdaad verschillen zijn tussen de dagbladen en registers en dus dat het noodzakelijk is om onderscheid te maken in de analyse tussen deze dagbladen en registers. Omdat echter geen van de dagbladen of registers een duidelijk patroon vertoont, kan er op basis van deze resultaten geen verklaring voor deze verschillen gegeven worden.

Het onderscheid tussen journalistsubjectiviteit en bronsubjectiviteit is ook gebruikt in hoofdstuk 6. Dit hoofdstuk doet verslag van de analyse van indicatoren van subjectiviteit op tekstueel niveau. In een handmatige analyse zijn coherentierelaties tussen zinsdelen, zinnen, of grotere tekstdelen in de nieuwsteksten geanalyseerd. Hierbij is gebruik gemaakt van Rhetorical Structure Theory (RST, Mann & Thompson, 1988). Door onderscheid te maken tussen zogenaamde ‘subject-matter relations’ en ‘presentational relations’ kunnen de laatste, die aspecten van interactiviteit tussen spreker en geadresseerde uitdrukken, worden geïdentificeerd als subjectief. Voorbeelden zijn de zogenaamde *Concession*-, *Evidence*- en *Evaluation*-relaties. Het doel van deze analyse is om de vraag te beantwoorden of dergelijke uitdrukkingen van subjectiviteit in tekstcoherentie in de loop van de onderzochte periode zijn toegenomen (RQ3). Uit de analyse wordt duidelijk dat het niet mogelijk is om de directe citaten van nieuwsbronnen als aparte subset te behandelen; aangezien de directe citaten vaak te kort en gefragmenteerd zijn, kunnen ze niet op dezelfde manier worden geanalyseerd in de RST-analyse als de tekstfragmenten die voor rekening van de journalist komen. Om deze reden is op tekstniveau alleen de journalistsubjectiviteit geanalyseerd.

De resultaten van de analyse van tekstcoherentie laten zien dat slechts voor één van de onderzochte coherentierelaties een toename is vastgesteld, namelijk bij de zogenaamde *Evidence*-relatie. De gevonden toename is uitsluitend aangetroffen on-

der een zwakkere definitie dan die van de prototypische subjectieve relatie. Daarom kan RQ3b slechts onder groot voorbehoud worden beantwoord: de indicatoren van subjectiviteit op tekstueel niveau laten in één opzicht een toename zien in de loop van de tweede helft van de twintigste eeuw. Vergelijkbaar met de conclusies van hoofdstuk 5 met betrekking tot journalistsubjectiviteit op woordniveau, lijkt het erop dat er op tekstueel niveau slechts marginale indicaties zijn dat een proces van informalisering heeft opgetreden.

Hoofdstuk 7 vat de resultaten van de voorliggende hoofdstukken samen en presenteert een algemene conclusie die de resultaten van de afzonderlijke analyses met elkaar verbindt, waarna rekenschap gegeven wordt van de beperkingen van het onderzoek. De eerste conclusie is dat het onderscheid dat in deze dissertatie gemaakt wordt tussen journalistsubjectiviteit en bronsubjectiviteit essentieel is in een studie van subjectiviteit in journalistiek proza. Wanneer dit onderscheid niet wordt gemaakt, zou ten onrechte kunnen worden geconcludeerd dat informalisering niet, of slechts in beperkte mate optreedt. Een nauwgezetere analyse wijst echter uit dat er wel degelijk sprake is van informalisering.

Geconcludeerd kan worden dat de informalisering van (Nederlandse) nieuwsteksten ligt in de directe citaten: journalistiek proza als geheel gaat niet meer lijken op conversatie, maar neemt over de tijd meer conversatie op in de vorm van letterlijk geciteerde taal. De journalist zelf lijkt daarentegen in verschillende opzichten juist meer neutraal, of wellicht formeler te zijn gaan schrijven, getuige bijvoorbeeld het afnemend gebruik van modale bijwoorden en uitroeptekens. Kortom, het beeld van het dagblad dat levendiger, informeler en conversationeler schrijft wordt veroorzaakt doordat dagbladen gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw meer en meer informele directe citaten zijn gaan gebruiken; het gesprek wordt letterlijk binnen de nieuwstekst gevoerd.

Een belangrijke vraag voor vervolgonderzoek is, welke invloed de technologische ontwikkelingen van internet en nieuwe media hebben op de genres en registers binnen journalistieke tekst. De journalistiek heeft onder invloed van online verschijningsvormen, reactiemogelijkheden voor gebruikers en *social media* een grotere omloopsnelheid en een grotere verscheidenheid aan vormen gekregen. Deze ontwikkeling is ingezet rond de millenniumwisseling en gaat in hoog tempo voort. De vraag is of de conversatie van de toekomst niet alleen journalisten en nieuwsbronnen aan het woord zal laten, maar ook de gebruikers (lezers, reageerders) in de interactie laten delen. En als dit laatste het geval is: zal dit de tekst van de journalist nog formeler maken en die van de andere gesprekspartners nog informeler? Of zullen de teksten van de verschillende interactiepartners meer door elkaar gaan lopen, omdat ook hun rollen minder goed te onderscheiden zijn? Om deze vragen te kunnen beantwoorden zou de studie in de nabije toekomst uitgebreid kunnen worden met een corpus waarin recente, uiteenlopende journalistieke teksten van online dagbladen worden opgenomen.

